

Ölümünün 48. Yıldönümünde, Tonguç ve Halk Kültürü¹

Alper Akçam

Araştırmacı-Yazar

E-posta: alperakcam@gmail.com

"İlk orada, ülküsünün yalnızca bir eğitim kurumu yaratmak olmadığını anladım. Türkiye'nin temel sorununa bakıyordu. Bir devrimci, bir köy devrimcisi gibi. O geceki konuşmasında bir devrimcinin sesini aldım. Öğretmenler ve yöneticiler ne de olsa bir gelenekten geliyorlardı. Tonguç bu geleneğe vuruyor, kıyasıya eleştiriyor, kıyasıya sarsıyordu. Sabah öğrenciler işlerine dağılmadan bir Sepetçioğlu (halay) çektiler. O sırada ince bir yağmur başladı. Çocukların kaba giysileri ıslanıyordu. Tonguç'un kılı kıpırdamadı. Anadolu güneşine nasıl çıkmışsa, Anadolu yağmuru altında da öyle, bir köylü gibi durdu" (Kansu; 1998: 180-182 aktaran Tonguç, 2007: 307-308).

1941 yılı, Tonguç bir Gölköy denetimindedir... Yanında Ahmet Kutsi Tecer ve Ceyhun Atuf Kansu vardır. Tecer, o geziden sonra "Orada Bir Köy Var Uzakta" adlı şiirini yazacak, Ceyhun Atuf Kansu ise az önce aktardığımız çözümlemeyi yapacaktır. Sabahattin Eyüboğlu'nun Tonguç tanımı şöyle:

"(...) kendine ütopyacı dedirtecek kadar ülkücü, kaba köylü dedirtecek kadar da gerçekçiydi. Düşüncesi hem yarınlara çevrikti, hem de birçok Anadolu köylerinin tarih öncesi durumuna. (...) Batılı olduğu kadar yerliydi" (Eyüboğlu, 1967: 4-6, aktaran Tonguç, 2001: 425).

Son derece alçakgönüllü, olağanüstü kertede kolektiviteden, paylaşımcılıktan yana, az konuşan bir eylem adamıdır Tonguç... Çok sayılı zamanlarda yaptığı işin, çizdiği haritanın o müthiş ipuçlarını verecek şeyler konuştuğu da görülmüştür.

---

¹ 25 Haziran 2008 günü, Yeni Kuşak Köy Enstitülüleri Derneği Ankara Şubesi ve Mimarlar Odası Ankara Şubesi'nin düzenledikleri Tonguç'u Anma etkinliğinde sunulmuş metnin yeniden gözden geçirilmiş galidir.

"Ben size umumi mesleki vaziyeti yakından bilen bir insan sıfatıyla şunu arz edeyim ki, bugün umumi olarak biz köylerde öğretmenlerden müşteki vaziyette değiliz. Bilakis, biz köylerdeki öğretmenlerimizi ateş hattına sevk edilen bir taburun bölüğü gibi sevk ediyoruz. Yeni bir vahdet halinde iş gören bir kuvvete iş taksimatı yapıyoruz. Bir kısmı ilerde ateş hattında, bir kısmı geride çalışıyor" (Tonguç, 1929: 147).

Bu ateş hattında, gerçekten de göğüs göğüse bir savaşım verilmektedir. Anadolu kırsalında, kasabalarda binlerce yıldır köylüyü kara bir soygun çemberi içerisinde sarmalamış tefeci-bezirgân zümre ve toprak ağalığı ile "canlandırılma" çabasına sahne olmuş köylerin bilim ve bilinçle donanmış genç kuşakları çatışmaktadır... Anadolu'nun yeniden doğuşu hazırlanmaktadır. Tonguç, yüksek dağ başlarında, uzak dere boylarında, kıraç bozkırlarda, birçoğu henüz göçerlik yaşamının diri geleneklerini taptaze koruyan ve yaşam savaşı veren yoksul insanların gözlerindeki cevherin ayırımına varmıştır bir kez... 1940 yılında, Gönen köyündedirler.

"Akşam yemeğinden sonra köy delikanlıları toplandılar. Türküler söylediler, milli oyunlar oynadılar. Köy kültürünün heyecanlı taraflarını belirterek bizi içimizin derinliklerinden sarstılar. Giyimleri perişan bir hale gelmiş köy halkının milli oyunlarda gösterdiği incelik ve ahenk karşısında zaaflarımızı, hakiki Türk âlemini tanımayışımızı, mayadan uzaklaşarak köksüzleştirmemizi ve bu kusurlarımızı gidermek için nasıl hareket etmemiz lâzım geleceğini konuşa konuşa uyuya kaldık. (...) Bu sade, fakat manalı dekorun içinde iradelerini çelikleştire çelikleştire yetişen köylüler, Köy Enstitüsüne temel olabilecek işleri hiçbir şahsi menfaat gözetmeksizin yapmışlar" (Tonguç, 1998: 172-173).

İçindeki tözün aynasında yaşamaktadır köy ve köylüdeki o dayanışmacı gücü... Onlara bilimli, bilinçli bir el uzatmaktadır yine onların arasından seçtiği karayağız delikanlılar, anaerkil yaratıcılığıyla atılmaya hazır genç kızlarıyla... Yalnız bir eğitim çabası değildir yaptığı, tüm yaşamı bir kez daha ve yenibaştan kurmanın, tüm yaşamı canlandırmanın sevdalısıdır o...

Tonguç'a Anadolu yeniden doğuşu için gerekli bilinci, kendi deneyimleri, birikimleri sağlamış olsa da, karmaşık iktidar yapısı içindeki kimi güçlerin desteğini de arkasında duyumsamaktadır. Eğitimci hareketini başlatan devrimci düşünce, çok boyutlu bir etkinlik alanında davranışı düşünmektedir. Tüm bakanlıklara ve genelkuruma çalışmayla ilgili bilgiler verilir, görüşleri sorulur. Adliye Bakanlığı; Ceza İşleri Genel Müdürü H. Avni Göktürk'ün imzasıyla gönderdiği yanıt yazıda, köy eğitimcilerinden toprak ağalığıyla mücadelede etkin görev beklenmesi gerektiği inancındadır (Tonguç, 2001: 281).

Anadolu'da eğitimci seferberliği ve Köy Enstitüsü hareketi ile başlayan cephe savaşında bezirgânlar tuğla fiyatlarını ateş pahasına çıkarınca eğitimciler de üretici olacaktırlar. Gölköy Köy Enstitüsü yapımı sırasında

saticılar tuğla fiyatlarını neredeyse on katına çıkarmışlar, okul yapımında çalışan öğretmen ve öğrenciler tuğla ocağı kurmaya karar vermişlerdir. Tonguç, Ankara'da İlköğretim Genel Müdürlüğü odasında oturmaktadır...

"Kapı açıldı. Büyük ve ağırca bir paket getirdiler. Kastamonu'dan yollanmıştı. Açtı. İçinden nar gibi kızarmış dört tane tuğla çıktı. Yazı ya da mektup yoktu. Yalnız tuğlalar! Gözleri doldu. Balkır başarmıştı" (Tonguç, 2001: 357).

"Köy meselesi bazılarının zannettikleri gibi mihaniki bir surette 'köy kalkınması' değil, mânalı ve şuurlu bir şekilde köyün içten canlandırılmasıdır. Köylü insanı, öylesine canlandırılmalı ve şuurlandırılmalı ki, onu hiçbir kuvvet; yalnız kendi hesabına ve insafsızca istismar edemesin. Köyün sakinlerine köle ve uşak muamelesi yapamasın. Köylüler, şuarsuz ve bedava çalışan birer iş hayvanı haline gelmesinler. Onlar da her vatandaş gibi her zaman haklarına kavuşabilsinler. Köy meselesi, köyde eğitim problemleri de içinde olmak üzere bu demektir" (Tonguç, 1998: 94).

"Köyü plansız, bilinçsiz ve mihaniki (mekaniksel) bir çaba harcıyarak kalkındırmaya uğraşanların enerjilerinin çoğu boş yere harcanıyordu... Köyü kalkındırmaya değil, kendi öğeleri ile içinden canlandırmaya çalışmak ve bilinçlendirmek gerekiyordu" (Tonguç, 1998 aktaran Tonguç, 2001: 394).

Eğitmenler hareketi başlarken onun hareket noktasını oluşturan "halk kültürünün önde tutulması" felsefesi Köy Enstitüleri ve Yüksek Köy Enstitüsü deneyimi boyunca da yol göstericisi olacaktır.

"Öğrenime gelince: Onu resmi öğretim programı az çok göstermiş. Fakat ruhu program taslağında değil, kursu yönetecek arkadaşların ellerinde ve hareket şekillerindedir. Köyde ve köylüde varolan değerleri genel ve geçerli değerler durumuna getirmek, bu kursların ve ondan sonra eğitimlerinin uğraşlarının bir sonucu olmalıdır... Kursların kendi kendilerini yaratmaları en önemli noktayı oluşturur. İşi bizim klasik işler gibi irdeleyerek merkezden imdat beklerseniz buradan belki kitap, para alabilirsiniz. Ama ruhu vermek merkezin işi değildir" (Tonguç, 2001: 350-351).

İlk eğitimler işlerine başlamak üzere hükümet konağından ayrılırken Tonguç büyük bir heyecan içindedir:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar eğitim davasıyla köye giden imam, oraya ölü yıkamak için gerekli araç ve gereçle mızraklı ilmihalden ve bir de mezara hasret çeken ruhundan başka bir şey götürmemişti. Stajyer öğretmenlerin gidişi hiç de böyle olmadı. Bunlar ulusal ruhun imgesini omuzlarına, uygar yaşamın belirtilerini ceplerine, diğer eşyalarını da sırtlarına alarak görkemli ve ağırlı bir alçakgönüllülük ile köylerine gittiler. Eğer bu eşyaları kendileri sırtlayıp götürmeselerdi, bu eşyalar

büro ve formalite yoluyla 79 köy okuluna ancak iki ayda dağıtabilecekti” (Tonguç, 1998 aktaran Tonguç, 1997: 299).

Eğitmen kursiyerlerin kamuoyunda ilk görünüşü Ankara Halkevi’nde olacak, 16.11.1936’a getirildikleri Ankara Halkevi’nde Aka Gündüz’ün Yarım Osman adlı oyunu ile kendi tasarladıkları Çoban adlı piyesi oynayacaklardır.

“Köy öğretmen namzetleri kendi oyunlarından evvel Aka Gündüz’ün Yarım Osman isimli iki perdelik bir oyununu oynadılar. Eğer kendi oyunlarını görmeseydim Aka Gündüz’ün oyununun köy hayatından alınmış iyi yazılmış, iyi oynanmış bir oyun olduğuna hükmedecektim.

Aka Gündüz darılmasın ama köylü dayılar köy piyesi yazmak ve tertip etmekte kendisini bastırmışlardır. Gördüğüm eserlerle tabiiik ve seyirciyi kavramak hususunda mukayese kabul edecek ne sahne muharriri, ne de aktör tasavvur etmiyorum. Köylüye öğretelim derken onlardan birçok şeyleri öğrenmeye muhtaç olduğumuzu keşfedeceğiz” (Yalman, 1936 aktaran Kirby, 2000: 135).

Fay Kirby’ye göre, eğitmenler deneyi tarih konusundaki tartışmalar için de yeni bir ışık yakmış olacaktır...

“Eğitmenlerin, profesyonel tarihçilere hiç benzemeyen, ulusal heyecanları kamçulamak gibi bir amacı olmayan, tarihçilerin ‘büyük adamları’na değil, saz şairlerine, âşıklara, çobanlara, adaletsizliklere ve dinsel bağnazlıklara baş kaldıran halk kahramanlarına dayanan halk tarihi konusundaki bilgileri, hiç beklenmedik bir şekilde “Türkiye’nin manevi evrimi sorununu da canlandıracak”, Atatürk’ün hümanist içerikli Tarih Tezi’nin de temelini oluşturacaktır” (Kirby, 2000: 135).

Tonguç’un en önemli niteliklerinden birisi de, soyut politika ile, uygulama alanı dışındaki havanlarda su dövmelerle pek işi olmamasıdır. İş ve eylem adamıdır o...

Tonguç, Yüksek Köy Enstitüsü ders yılı başlangıcı için yaptığı konuşmada bir kez daha yüksek öğretimin temel yöntemleri vereceğini, sonrasını öğrencinin kendisinin bulması gerektiğini vurgulayacaktır.

“Biz efendi adamlarız diye halktan ayrılmak yok. Çuvalı yüklenerek, sandalyeyi karın altından kurtarıp Lalahan istasyonuna getirecek olan sizlersiniz. (...) Az bilgi ile çok iş, az felsefe yapmaya yönelmeli” diye başlayacaktır sözlerini (Tonguç, 1997: 57-58).

Tonguç, Köy Enstitülerini saldırılardan koruyabilmek için oldukça dengeli bir politika izlemek zorunda kalmaktadır. Türkiye solunun önemli adlarından Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav gibi adların neden Yüksek Köy Enstitüsü'nde görevlendirilmediklerini soran müdür Hürrem Arman'a, Tonguç'un verdiği yanıt bu durumu açıkça göstermektedir...

"Onları tanımıyor, değerlerini bilmiyorum mu sanıyorsun? Sen daha Ankara'ya yeni geldin, esen rüzgârlardan habersizsin, bunlardan yararlanacağız diye Köy Enstitülerini kapattıralım mı, ayağını toprağa bas!" (Tonguç, 1997: 76).

Her şeye karşın ok yaydan çıkmış, halkçı ve devrimci çalışmalar, İnönü'nün "nizamcı" tutumu, verdiği ödünlerle iktidara adım adım oturmaya başlamış gericiiliğın boy hedefi olmuşlardır. Nafi Atuf Kansu'ya "senin bacanağın komünistmiş" diyen milletvekilleri çıkmıştır ortalığa...

Boz elbiseli Genel Müdür ise, Anadolu kırlarında gece gündüz dolaşıp yöre bürokratlarıyla cebelleşmektedir. Köylerde ilkokul yapımı, vali ve kaymakamların korkulu düşüdür. İnönü'nün desteğini kullanarak Millî Eğitim'den valiliklere yazılar çıkarılıyor, bitirilemeyen işler nedeniyle eleştiriler yağdırılıyordu.

"Devlet yönetiminde üst güç konumundaki İçişleri Bakanlığının yerini M. Eğitim Bakanlığı almıştı" (Tonguç, 1997: 120).

Tüm müdürlere yazılmış bir mektupta şöyle seslenir Tonguç:

"Enstitülerde devletimizin dayandığı ana ilkelere olan halkın kendi kendini yönetmesi ilkesini, öğrenci ve öğretmenlerin kendi kendilerini yönetmeleri şekline sokarak, bu ilkeye göre bir yönetim kurmaya çalışıyoruz. Tanrı müdür, yardımcısı, eğitimbaşı ya da öğretmen yaratmak yolunu tutmuyoruz. Hele dayak atan, zulüm yapan, insanları hakaretle ya da korku ile yönetmek düşüncesinde olanlara bu kurumlarda yer vermek istemiyoruz. Bu birinci ilkemiz" (Tam da bu noktada Köy Enstitülerini Nasyonal Sosyalist düşünceden esin almış birer 'faşist bir müessese' olarak tanımlayan Engin Ardiç'ın ve "Erken Cumhuriyet Dönemi Köycü Söylem" adlı yapıtında yapılanları köylü ayaklanması ve sanayileşme korkularına dayandıran ABD doktoralı aydınımızın kulaklarını çınlatmakta yarar var).

Romanya'nın güneyinde, Güney Dobruca'nın Silistre ili Totrakan İlçesi'ne bağlı Tatar Atmaca Köyü'nde (bugünkü adı Sokol) köyünde doğan Tonguç aslında Kırım Tatarlarındandır... 1783'te Rusların Kırımı ele geçirmesiyle birlikte ailesi Dobruca'ya göçmüştür. Çevrede Anadolu'dan getirilmiş alevi köyleri bulunmasına ve Türk ve Tatar asıllıların oranı %30'lar

dolayında olmasına karşın, Tonguç'un doğduğu köyün çevresi yabancı halklar, dil ve ve kültürlerle çevrilidir. Eziklik, yenilmişlik, sürgün duyguları ile yüklü köy halkı dayanışmacı, paylaşımcı bir yaşam sürmektedir. Tatar Atmaca köyü arada bir ada gibi kalmış ve içine kapanmış gibi olsa da bu çeşitlilik ve zenginliğin ortasındadır. Kimler gelip geçmemiştir ki yöreden, kimler konaklayıp havasıyla, suyuyla, insanıyla kucaklaşmamıştır ki... Alanlar, Hunlar, Peçenekler, Uzlar (Guz ya da Oğuzlar), Kumanlar, Bulgarlar, daha sonra Anadolu'dan gelen göçler... 13 yüzyılda Hacibektaş müridi Sarı Saltuk Dede, Ankara Savaşı'ndan sonra Şehzade Musa Çelebi, Şeyh Bedrettin yandaşları...

Tonguç'un tüm yaşamı büyük mücadeleler içinden geçmiştir; yokluklar ve yoksulluklar içinde yetişmiş bir devrimcidir o. Okumak için, Dobruca'dan İstanbul'a anasının koynundan çıkarıp gizlice verdiği parayla, büyük sıkıntılar ve zorluklarla gelmiştir. İstanbul'da dolandırılmış, parasının büyük kısmını kaptırdıktan sonra kendi girişimi ile İttihat Terakki'nin ünlü "Maarif Nazırı" Şükrü Bey'in makamına gizlice girmiştir. Geldiği yer ve amacı öğrenilince bakan, kendi memleketi olan Kastamonu Öğretmen Okulu'na yatılı olarak kayıt edilmesi için bir emir çıkarmış ve dört mecdiye yol harçlığı vermiştir kendisine. Tonguç'un Kastamonu yolculuğu ayrı bir serüvendir. Adapazarı ile Bolu arasını dört günde yürüyerek geçmiş, daha sonra bir kervanla yolculuk yapmıştır.

1918, 1921-22, 1925 yıllarında öğrenim ve deneyim edinmesi için, 1929 yılında da ders araç ve gereci alınması için birçok kez Almanya ve Avrupa'nın diğer ülkelerine gitmiştir. Alman eğitim sistemini yakından gözlemleyerek tanımıştır. Ayrıca Almanya dışındaki diğer Avrupa ülkeleri ve Sovyet eğitim sistemiyle ilgili araştırmaları ve gözlem çalışmaları da olmuştur.

1925 yılında, Alman meslek okulları, Münih Meslek Tamamlama ve Endüstri Okulu, İngiltere'de William Baker Endüstri Okulu, Londra Uzmanlık Okulu, 1926 yılında Güney Almanya'da Kır Eğitim Yurdu, Leipzig Deneme Okulu, Londra Marlburg Okulu, Paris Edmund De Molen Yatılı Okulu, Londra Streathal Okulu, Floransa G. B. Niccolini İlkokulu ile ilgili araştırmalar yapmış, bu okulları yakından gözleme olanağı bulmuştur...

1929 yılında çağın en büyük eğitimci filozofu sayılan Kershensteiner ile ilgili bir çalışma yapmış ve bu çalışmayı kitaplaştırmıştır. Kershensteiner'de bulup benimsediği düşünceler arasında, eğitimin kuramsal bilgisinin genç zihinlere tıkkıştırılmasına karşı bir eğitim yöntemi vardır... İlkokul bir iş okulu olmalıdır... Tek tip elbise ve kıyafet yapısı, öğrencilere özgürlük duygusu vermeyecektir... Okullar tek merkezden yönetilmeli ve yöneticileri okul yönetimi konusunda serbest olmalıdır... Öğrencilerin yönetime katılması, kendilerini yönetmesi sağlanmalıdır... (İ. Hakkı Tonguç, *Kitaplaşmamış Yazılar*, 2. Cilt, s. 40-42...) Yüksekokul, öğrenciye bilgi aktarılacak bir yer değil, genç kuşakları düşünmeye ve yeni buluşlara yöneltecek bir kurumdur... (age, s. 62). Kershensteiner, devletin eğitimi kendisi için bir araç olarak

kullanmasına karşı çıkmış bir eğitim düşünürüdür. Ancak örgütlü bir toplumun "kültür ve hak devleti" oluşturabileceğine inanmaktadır (age, s. 64).

1789 Fransız Devrimi'nin düşün babalarından sayılan ve devrim meclisi tarafından ayakta alkışlanarak ödüllendirilmiş olan İsviçreli düşünür Pestalozzi'yle ilgili de ayrıntılı çalışmaları vardır Tonguç'un... Pestalozzi, "*Her şeyi yapmak için öğrenmeli ve bilmelidir*" diyen bir devrimci eğitimcidir...

Tonguç Yıllarca Milli Eğitim Bakanlığı'nın çeşitli yayın organlarında, Terbiye, İlköğretim, Fikirler Dergilerinde, Ankara Halkevi'nin Ülkü Dergisi'nde bitip tükenmeyen yazılar yazmış, yüzlerce konuşma, konferans ile bildiklerini çevresiyle paylaşmış, ayrıca birlikte çalıştığı insanlarla binlerce mektupla iletişim içerisinde olmayı ilke edinmiştir. Yazılarında yalnızca eğitim ve öğretim alanlarında değil, sanatsal ve kültürel yaşamın değişik boyutlarıyla ilgili eleştiriler ve yorumlama yazıları da bulunmaktadır. "Öğretmen ve Resim", "Teknik Resim", "Sanatsal Resim", "İndividual Psikoloji ve Terbiyesi; Zor Çocuklar", "Eğitim ve Öğretim Araçlarından Kum", "Okul Sergileri", "Muşamba Üzerine Oyma ve Basma İşleri", Arjantin Eğitimbilim Kitaplık Müzesi", "Bulgaristan Okul Müzesi", Belçika Ulusal Müzesi" bazı yazı başlıklarıdır... Ayrıca resim sergileriyle ilgili çeşitli sanatsal yazıları da vardır... örneğin; "Sovyet Sanatkârları Resim Sergisi (Halkevleri Dergisi, Şubat 1935, Kitaplaşmamış Yazılar, 2. Cilt, s. 414).

Gazi Eğitim Enstitüsü Resim ve Elişleri Bölümü'nde yaptığı çalışmalar "Resim Elişleri ve Sanat Terbiyesi" adlı bir kitap olarak 1932 yılında yayınlanmış ve bu bölümde Tonguç'un kurduğu sistem uzun yıllar etkinliğini göstermiştir.

"Bununla birlikte Enstitü'nün bu bölümünün, 1953 gibi verimsiz bir yılda bile yüzeysel bir bakışta kendisini belli edecek düzeyde değişik olması dikkate değer: Eğitimde test yöntemleri uzmanı olan Amerikalı bir danışman, bu gibi kurumlarda her zaman pedagoji bölümlerinin pedagojik araştırmalarda önde geldiğini görmeye alışmış bir kişi olarak, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde yalnız Elişleri ve Sanat Bölümü'nün deneyci bir görüşle çalıştığını, çağdaş sosyal bilimlerin dilini anladığını büyük bir şaşkınlıkla görmüş ve nedenini açıklayamamıştı" (Kirby, 2000: 88).

İsmail Hakkı Tonguç çalışmalarında Alman eğitim devrimcilerinden esin almıştır. Ölümünden iki yıl önce Gazi Eğitim Enstitüsü kitaplığına armağan ettikleri dışında evinde tuttuğu 400'e yakın Almanca kitabı, özgün dilinden okumuş ve çeşitli çeviriler de yapmıştır. Okudukları arasında Karl Marx, Kant, Goethe, Schiller, Thomas Mann önemli bir yer tutmaktadır. Tuttuğu notlar arasında Giesel'e ait saptamanın önemli bir yeri vardır:

"İş ahlakını ilk kez Marx ele aldı: İş onun için bir sorundur, ahlaki bir sorun! İş ahlakının kurucusu Marx 'tır" (Tonguç, 2000: 158).

Yüksek Köy Enstitüsü'nde Tonguç'un kendi verdiği "eğitimbilim ve iş eğitimi" dersinin taslak notları arasında "Emek nasıl ödenir, mal varlığı nasıl birikir, para kavramı, paranın değeri nedir, bu değerle neler yapılabilir?" vardır.

Tonguç Milli Eğitim Bakanlığı'na verdiği bir inceleme gezisi yazısında, Kır Eğitim Yurdu kurucusu Lietz'le birlikte çalışmış Resinger'in Alman geleneksel eğitim sistemi ve Alman okullarına ilişkin eleştirilerini notları arasına almıştır:

"Buralarda yetişenler; ulusu sömürürler, toplum yaşamını bozarlar. Bu okullar karaktersiz adamlar yetiştirirler ve onları zekâ silahı ile güçlendirirler. Bunlar başkalarını kendilerine hizmetçi yapmak isterler. Bugünkü resmi okullar okul değil, avukat, doktor vb.lerini yetiştiren fabrikalardır. Oysaki canlı bir ortaklaşa çalışma yaşamı, yetişecekler şekil verir... Çocuklar bu yurtlarda yardımlaşma, işbölümü ve işbirliği içinde kent okullarının yapay ortamından uzak kalacaklardır " (Tonguç, 1925: 46, aktaran Tonguç, 2001: 100).

1929 yılında Almanya'da Gençlik Enternasyonalizmi tarafından yayınlanmış "Proleter Eğitimin Temel Sorunları" adlı yapıt Tonguç tarafından altı çizilerek, yanları işaretlenerek çok dikkatli bir şekilde gözden geçirilmiştir (Tonguç, 2001: 195). Bu kitapta özellikle işaretlenmiş bir bölüm dikkat çekmektedir:

"Kapitalizmin çalışan kitleleri eğitimden uzak tutmak için özel yasa ve düzenlemelere gereksinimi yoktur. Bunu ekonominin yasaları kendi kendine sağlar... Ama öte yandan, çağdaş devletin düzgün işlemesi için, kitlelerin en azından okur-yazar olmaları gereklidir... Bunun için ilköğretim! Ne var ki, burjuvazi ve burjuva devlet kendisine faiz ile dönmeyecek bir ilköğretim için tek kuruş bile harcamaz!... Amaç, teknik gelişmeyi izleyip kullanabilecek bilinçsiz, aptallaştırılmış işgücü yetiştirmektir. Bu nedenle de ders planlarında reform gereksinimi ile bazı yenileştirmeler yapılır."

Nazilerin iktidara gelir gelmez tutukladıkları pedagog P. Oestreich ve Sovyet Eğitim sisteminin kurucusu Blonsky de Tonguç'un ilgiyle izlediği diğer isimlerdir. Soyut siyaset anlamında Tonguç'un bildirilmiş açık bir seçimi hiç olmamıştır. Halkçıdır, antifaşisttir, antiemperyalisttir, işgücünün sömürülmesinin ve insanın bir iş aracı olarak görülmesinin nedeni olarak gördüğü kapitalizme eleştirel yaklaşmaktadır, insanı insan olmaktan çıkarmış ortaçağ karanlığına, dogmalara, beyliğe, ağalığa karşıdır...

"Nasyonal Sosyalist" bir düşüncenin ürünü olmakla suçlanan genç Cumhuriyet'in halka yönelik eğitimler hareketinin ve Köy Enstitüleri'nin 1943 yılına kadar merkezi bir programı yoktur. Eğitimcilerin eğitimi

neredeyse tamamen halk kültürü öğelerinin kullanılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Yıllık ders konuları öğretmenler kurulunca, öğrencilerin yaş ve sınıf düzeylerine göre, çevresel kültür ve diğer özellikler göz önünde tutularak hazırlanmaktadır. Yüksek Köy Enstitüleri'nin ana ilkesi, öğrencilere yöntem konusunda bir yönerge gösterip eğitim ve öğrenimlerini kendi çabalarıyla ayrıntılandırmaları yönündedir. Enstitüler'in kurucusu Tonguç'a göre, yüksek öğretim temel yöntemi vermeli, sonrasını öğrencinin kendisi bulmalıydı (Tonguç, 1997: 57).

21. yüzyıl Türkiye'sinde "Erken Cumhuriyet Dönemi" kültür ve eğitim politikalarına getirilen en önemli eleştiri başlıkları, onların "tepeden inme" ve "dayatmacı" oldukları doğrultusundadır. Amerikalı barış gönüllüsü Fay Kirby, dönemin kültür ve eğitim politikalarının mimarı Tonguç'un nasıl "tepeden inme", "dayatmacı" olduğunu şöyle saptamış:

"Tonguç'a göre eğitim sorununun iki yönü vardı: Biri, Türk köylüsüne ekonomik işte ayrılaşmanın yollarını açmak, diğeri bu yol açıldıktan sonra daraltıcı yaşam koşullarından kurtulmuş olan köylünün tutacağı yolda Türk eğitimcilerinin onları izlemesi, gözlemlemesi" (Kirby, 2000: 99).

İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'tan;

"Karaağaç Köy Eğitimci Yetiştirme Kursu Eğitim Şefliğine,

24 Eylül 1937

Kurslarda bulunan öğretmenler tarafından yazılmış güzel yazılar bir araya toplanarak öğretmen kursları için bir (okuma kitabı) bastırılacaktır. Onun için aşağıda saptanan esaslar göz önünde tutularak öğretmenler tarafından muhtelif vesilelerle yazılmış yazıların asılları veya kopyaları toplanarak idaremize gönderilecektir.

-Tahrir derslerinde öğretmenler tarafından yazılmış güzel yazılar,

a.Tasvir mahiyette yazılar, b. Mektup numuneleri, c. Senet ve zabıt varakası örnekleri,

-Eğitmenler tarafından yazılmış destanlar,

-Eğitmenler tarafından oynanan temsillerin aynen tutulmuş zabıtları (Bu piyeslere hariçten hiçbir şey ilave edilmemelidir.) Bu esaslara göre vereceğiniz yazıları 15.10.1937 tarihine kadar göndermenizi önemle dilerim" (Bayır, 1971 aktaran Gümüšoğlu, 2005: 96-97).

Bir yeniden doğuşçudur Tonguç! Halk kültürünün ve o kültürün çoğulluğunun, yenileşmeci, değişimci gücünün bir şekilde ayrımındadır...

Pulur Köy Enstitüsü'nde eğlence ve gösteri için bir sahne hazırlanmakta olduğunu duyunca küplere biner:

"Gerçekten de orada öğrenciler masaları birleştirmişler, bir sahne hazırlamaya çalışıyorlardı. Çok kızdığı anlaşılan Tonguç, müdüre ve öğretmenlere sertçe çıktı; enstitülerde oyunların, toplantıların ortada, herkesin eşit durumda izleyebileceği bir ortamda yapılmasını kaç kez yazmış, söylemişti. Konuklarla öğretmenlerin önde, öğrencilerin arkada oturduğu bir düzenin yıkılmak istendiğini hâlâ anlayamamışlar mıydı? 'Kaldırım o sahneyi, toplantı dediğim biçimde yapılacak!'" (Tonguç, 1997: 175).

Halk kültürü, herkesin katıldığı, hiyerarşilerin ortadan kalktığı, iktidarların uygunsuz bulduğu her şeyin özgürce sergilendiği karnaval alanıdır... Avrupa Rönesansı'nı yaratan da, ortaçağ grotesk halk kültürü de, kökleri binlerce yıllık toplumsal yaşamda olan karnavalcı pagan kültürdür...

"Karnaval, sahneye çıkılmaksızın ve icracılarla izleyiciler arasında bir ayırım yapılmaksızın gerçekleşen bir törendir. Karnavalda herkes etkin bir katılımcıdır, karnaval edimine herkes katılır. Karnaval izlenmez, hatta daha doğru bir dille icra bile edilmez; katılımcıları karnavalın içinde yaşarlar, karnavalın yasaları yürürlükte olduğu sürece bu yasalara göre yaşarlar; yani, karnavalesk bir yaşam sürerler. Karnavalesk yaşam alışıldık seyirinden çıkmış bir yaşam olduğu için de, bir ölçüde 'ters yüz edilmiş bir yaşam'dır, 'dünyanın tersine çevrilmiş bir tarafı'dır" (Bahtin, 2004: 184).

Grotesk halk kültürü ile çokseslilik arasındaki yaşamsal ilişkiler üzerine önemli bir göstergebilim ve yazın çığır açmış Mihail Bahtin, kaynağını halk kültüründen alan karnavalcılığın özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

"Bağdaştırmalı, debdebeli gösteri, hiyerarşi ve ayıbın ortadan kalktığı karnavalesk yaşam, sahnesiz, katılımlı karmaşa, sıcak, karşılıklı temas, tuhafılık, uygunsuz birleşmeler, saygısızlık... Karnaval kralına şaka yollu taç giydirme ve tacı alma; dünyevi otoriteyle alay edip onu küçük düşürme, kendisini yenilemeye zorlama, yüksek/alçak, genç/yaşlı, üst/alt, hamile olan ölü gibi ikircikli imgelerin kullanımı, giysilerin ters giyilmesi, başa geçirilen don ya da pantolon, şapka yerine tas, yok eden ve yenileyen ateş...(Bahtin, 2004: 186-190).

"Çalışan ve öğrenen insanın okumak, ilerlemek, eğlenmek hakkı da olduğuna inanıyorduk. Eğlencelerimizi her cumartesi günü yapıyorduk. Bunların mahiyeti de değişmişti. Eskiden olduğu gibi yazılmış, hazır piyesler oynamaya kalkmazdık. Uzun boylu hazırlanmalar da olmazdı. Kadın kıyafetine girmek için battaniyelere sarılır, meydana çıkıverirdik. Elbiselerimize başkalık vermek için de ceketlerimizi, şapkalarımızı, ters çevirir giyerdik" (Tonguç, 1998: 625).

Tonguç için oyunun yalnız çocuk eğitiminde değil, toplumsal yapıda da ne denli önemli bir yeri olduğuna ilişkin çeşitli yazıları, konuşmaları vardır... (Tonguç, 1934: 86-95).

Bilindiği gibi, Macar tarihçi Huizinga, insan için "homo ludens" (oynayan yaratık) kavramını kullanmaktadır; oyun, zaman ve iktidar dillerine karşı çoğul bakış açısını yaşatan, halk kültürünü ayakta tutan, değişim ve dönüşümü sağlayan en önemli öğedir... Değerli halkbilimcimiz Metin And'ın halkbilimle ilgili en önemli yapıtının adı, bilindiği gibi, "Oyun ve Büğü"dür!...

Yarım kalmış Anadolu yeniden doğuş hareketinin yaratıcısı, babalarımızın babası, tüm aydınlık ve özgür düşüncelerimizin de atası Tonguç'a selam olsun.

Kaynaklar

- And, M., 2003, *Oyun ve Büğü*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bahtin, M., 2004, *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Bayır, O. F., 1971, *Köyün Gücü*, Ulusal Basımevi, Ankara.
- Eyüboğlu, S., 1967, "Köy Enstitülerini Anarken", *İmece*, S. 72, s. 4-6.
- Gümüšoğlu, F., 2005, *Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum*, Toplumsal Dönüşüm Yayınevi, İstanbul.
- Kansu, C. A., 1998, *Cumhuriyet Bayrağı Altında*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Tonguç, E., 1997, *Bir Eğitim Devrimcisi Cilt 2*, Gül Dikeni Yayınları, Ankara.
- Tonguç, E., 2001, *Bir Eğitim Devrimcisi Cilt 1*, Gül Dikeni Yayınları, Ankara.
- Tonguç, İ. H., 1925, *Maarif Vekaleti Mecmuası*, S. 5, s. 46.
- Tonguç, İ. H., 1929, *Kitaplaşmamış Yazılar Cilt 2, İçinde 1. Maarif Şurası Konuşması 17-29 Temmuz, C. 2, s. 147.*
- Tonguç, İ. H., 1934, *Kitaplaşmamış Yazılar Cilt 2, İçinde Eğitim Bilimsel Etkinliğin Görünüş Şekilleri*, s. 86-95.
- Tonguç İ. H., 1998, *Canlandırılacak Köy*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- Tonguç İ. H., 1998, *Kitaplaşmamış Yazıları*, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- Kirby, F., 2000, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İmece Yayınevi, İzmir.

